

การศึกษาสังคมในแนวทางมานุษยวิธี (Ethnomethodology)

ชนัญญ์ เมฆหมอก¹

Studies in Ethnomethodology

Chanan Mekmok¹

Received 1/5/2020

Revised 30/8/2020

Accepted 7/09/2020

บทคัดย่อ

มานุษยวิธีเป็นหนึ่งในวิธีหรือเครื่องมือทางการศึกษาสังคมที่สามารถจัดอยู่ในกลุ่มปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) ที่เสนอโดย Harold Garfinkel นักวิชาการชาวอเมริกัน ซึ่งให้ความสนใจกับการศึกษาชีวิตของผู้คนในวงการต่าง ๆ เช่น แพทย์ ตำรวจ หรือแรงงานโรงงาน โดยให้ความสำคัญกับกรอบความคิดเรื่องแบบฉบับ (Typicality) สำหรับทำความเข้าใจความจริง (Reality) ที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่สังคมยอมรับและปฏิบัติตามกันมาในแบบเดียวกัน ทำให้ปรากฏการณ์ในสังคมที่ดูเหมือนเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ให้สามารถศึกษาได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์

วิธีการศึกษานำเอาวิธีการของนักมานุษยวิทยาที่เรียกว่า การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) มาใช้ โดยผู้ศึกษาต้องเข้าไปอยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษา แต่ไม่ต้องผูกติดหรือฝังตัวเป็นคนใน (Insider) เหมือนที่นักมานุษยวิทยายพยายามทำ โดยมีหัวใจสำคัญของการศึกษาคือ การตั้งคำถามกับการกระทำทางสังคมของปัจเจกในแต่ละวงการที่ช่วยประกอบสร้างชุดความคิดหรือการกระทำต่าง ๆ ให้กลายเป็นความเป็นจริงทางสังคม และโครงสร้างสังคมดังกล่าวสามารถดำรงอยู่และสืบทอดต่อไปได้อย่างไร และปัจเจกมีวิธีการอย่างไรในการจัดการกับสถานการณ์ในชีวิตประจำวันที่เขาต้องเผชิญ เพื่อจะทำให้ระเบียบทางสังคมดำรงอยู่ต่อไปได้

คำสำคัญ: ความจริงทางสังคม แบบฉบับ ปรากฏการณ์วิทยา มานุษยวิธี

Abstract

Ethnomethodology is an approach in social science, branch of Phenomenology proposed by American social scientist, Harold Garfinkel. This approach interested in everyday activities in various social fields, for instance; police, doctor, labour, etc. Emphasize in concept of typicality to take account of social reality constructed by activities of individuals in society. For this reason, social phenomena as intangible can be studied as a scientific study.

¹ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University

E-mail: chanan_lenin@hotmail.com

By applying anthropology methodology, participant observation, researcher has to be in the field by do not to be as insider as Anthropologist did. The central of this approach is to how activities of people in any fields pursued social reality and social order. And what method that individuals use to pass their social situation in everyday life by retain social organization.

Keyword: social reality, typicality, phenomenology, ethnomethodology

บทนำ

การศึกษาทางสังคมศาสตร์ในราวศตวรรษที่ 19 อันเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการเกิดขึ้นของสาขาวิชาการต่าง ๆ ที่ต้องการพัฒนาองค์ความรู้ในแต่ละสาขาให้เป็นวิทยาศาสตร์ หรือความเป็นศาสตร์ที่ศึกษาสิ่งต่าง ๆ อย่างมีรูปแบบ มีระเบียบวิธี และสามารถพิสูจน์ตรวจสอบได้ กล่าวคือ สามารถทำการการศึกษาสิ่งที่เป็นนามธรรม จับต้องได้ยากให้กลายมาเป็นสิ่งที่จับต้องได้เชิงประจักษ์ ด้วยการสร้างชุดคำอธิบายจากการศึกษาประเด็นทางสังคมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ดังที่ Emile Durkheim เรียกว่า “ข้อเท็จจริงทางสังคม” หรือ Social Fact (Durkheim, 1982, p.74) อันหมายถึงผลรวมของเหตุผล ค่านิยม ความคิด และอารมณ์ที่ควบคุมการกระทำของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม กล่าวอีกอย่างได้ว่าความคิดเรื่องข้อเท็จจริงทางสังคมของ Durkheim นั้น คือการศึกษาสังคมในแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่มองชีวิตรอบตัวของปัจเจกเป็นสิ่งที่สามารถศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมได้ เช่น การฆ่าตัวตาย การแบ่งงานกันทำ หรือระบบเครือญาติ

อิทธิพลทางความคิดของสังคมวิทยาสมัยใหม่ที่สืบทอดต่อมาในวงวิชาการทั้งในยุโรปและอเมริกาต่างมีความเห็นพ้องต้องกันว่า สามารถศึกษาสังคมด้วยระเบียบวิธีแบบวิทยาศาสตร์ได้ ไม่ว่าจะเป็นสังคมศาสตร์สาขาใดก็ตาม เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา หรือรัฐศาสตร์ ส่งผลให้วงการศึกษาสังคมมนุษย์มีการพัฒนาต่อยอดจนมีนักคิดหลากหลายแนว ทำให้มีเครื่องมือ ชุดความคิด และระเบียบวิธีวิจัยที่มีความเป็นศาสตร์สำหรับการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมในแต่ละกรณี

การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมของนักคิดกลุ่มหนึ่งที่พัฒนาต่อยอดวิธีการศึกษาสังคมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ และมีระเบียบวิธีในการมองปัญหาและการศึกษาที่น่าสนใจมากกลุ่มหนึ่งก็คือ นักวิชาการกลุ่มมานุษยวิธี (Ethnomethodology) นำโดย Harold Garfinkel นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของ Talcott Parson นักสังคมวิทยาชื่อดังชาวอเมริกันที่มีความคิดในการมองสังคมแบบเป็นระบบ (Social system) ในลักษณะโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural-functionalism) โดยมองว่าพฤติกรรมของปัจเจกเป็นผลมาจากโครงสร้างของสังคม นอกจากนั้น Garfinkel ยังได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนักปรัชญาสายปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) อย่าง Edmund Husserl และ Alfred Schutz ทำให้เกิดกรอบคิดใหม่ในการทำความเข้าใจสังคมในแง่ที่ว่า การดำรงอยู่ของระเบียบทางสังคม หรือ ชุดความคิดต่าง ๆ เช่น เรื่องเพศ ถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างไร ในฐานะที่เป็น “ความจริง” ที่ผู้คนในสังคมรับรู้และเข้าใจไปในทางเดียวกัน

ในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอกรอบความคิดและสาระสำคัญของนักทฤษฎีมานุษยวิธีว่ามีลักษณะความคิดอย่างไร มีระเบียบวิธีในการศึกษาปรากฏการณ์สังคมอย่างไร โดยแบ่งหัวข้อในการอภิปรายออกเป็น 3 ประเด็นด้วยกัน คือ 1. กรอบแนวคิดของ Ethnomethodology 2. การสร้างความจริง (Reality) และแบบฉบับ (Typically) ของการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม และ 3. วิธีการศึกษาสังคมแบบมานุษยวิธี

กรอบแนวคิดของ Ethnomethodology

สิ่งที่น่าตั้งคำถามประการแรกต่อการศึกษาแนวคิดกลุ่มมานุษยวิธีก็คือ การใช้คำศัพท์ Ethnomethodology อันผสมระหว่างคำสองคำ คือ Ethno (ผู้คน, กลุ่มชาติพันธุ์) กับ Methodology (ระเบียบวิธี) หมายถึง ระเบียบวิธีในการศึกษาชาติพันธุ์หรือคน ซึ่งเมื่อดูจากชื่อแนวคิดอาจสับสนได้ว่ามีลักษณะคล้ายกับ ethnology หรือ ชาติพันธุ์วิทยา ที่หมายถึง การศึกษาชาติพันธุ์ของนักมานุษยวิทยา ที่ใช้เครื่องมือในการศึกษาที่เรียกว่า “ชาติพันธุ์วรรณา” (Ethnography) ซึ่งเป็นวิธีเขียนเกี่ยวกับสิ่งที่พบในการลงสนามเก็บข้อมูลอย่างเป็นเรื่องราว ผ่านการพรรณาอย่างเข้มข้น (Thick Description) (Geertz, 1973) เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่สนใจอย่างแหลมลึกมากขึ้น โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบ “การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม” (Participant observation) (Malinowski, 2014) ที่ผู้วิจัยได้เป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมที่ศึกษามาตั้งแต่ต้น หรือเป็น “คนนอก” (Outsider) (Geertz, 1983) ก่อนจะค่อย ๆ กลายเป็นคนในที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมนั้น

จากคำนิยามดังกล่าวข้างต้น สามารถแสดงให้เห็นความแตกต่างในการศึกษาระหว่างกลุ่มมานุษยวิธีกับนักมานุษยวิทยา ในแง่ที่ว่า นักวิชาการกลุ่มมานุษยวิธีใช้การศึกษาแบบมานุษยวิทยา คือ ใช้ชาติพันธุ์วรรณา มาเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลเพื่อดูว่าวิถีการที่มนุษย์ในแต่ละสังคมใช้ในการต่อสู้ ต่อรองเพื่อการบรรลุผลสำเร็จในสถานการณ์ที่พวกเขาต้องเผชิญนั้นเป็นอย่างไร รวมถึงการศึกษาว่าการกระทำของมนุษย์ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของสถาบันต่าง ๆ ทางสังคมได้อย่างไร เช่น เรื่องสถานภาพทางเพศ การแบ่งแยกเพศชาย-หญิง ถูกกำหนดขึ้นมาอย่างไร และทำอย่างไรให้ความคิดดังกล่าวดำรงอยู่ต่อไปได้ แต่ในแง่ของวิธีวิทยานักวิชาการกลุ่มนี้ไม่ได้สนใจที่จะเป็นคนในแบบนักมานุษยวิทยา พวกเขาเพียงแค่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในการสังเกตการณ์เพื่อจดบันทึกข้อมูลที่สังเกตได้ทั้งการพูดและการกระทำในช่วงของการเข้าไปศึกษา รวมถึงการสัมภาษณ์และวิเคราะห์บทสนทนากับบุคคลที่เขาต้องการศึกษา

ด้วยความแตกต่างในแง่นี้ ทำให้กรอบความคิดในการศึกษาของนักคิดกลุ่มมานุษยวิธีมีลักษณะเดียวกันกับกลุ่มความคิดปรากฏการณ์นิยม ที่มีลักษณะการมองปรากฏการณ์ที่ศึกษาเป็นแบบสิ่งสร้างทางสังคม (social constructed) ที่ต่อยอดจากการดำรงอยู่ของโครงสร้างสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นอิทธิพลทางความคิดของ Parson ที่มีต่อ Garfinkel แล้วยังแสดงให้เห็นว่าความคิดของ Garfinkel นั้นก้าวข้ามความคิดแบบโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ในแง่ที่ว่าให้ความสำคัญโครงสร้างเช่นกับตัวปัจเจก ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการที่กระตือรือร้น (active agent) สามารถคิด วิเคราะห์ เพื่อไปให้ถึงเป้าหมายบางอย่าง มุมมองแบบนี้มีลักษณะคล้ายกับกรอบคิดในกลุ่มปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic interaction) เช่น Erving Goffman หรือ หลังโครงสร้างนิยม (post-structural) เช่น Pierre Bourdieu เป็นต้น

Garfinkel ได้ให้ความหมายของมานุษยวิธีไว้ว่า หมายถึง เป็นการตรวจสอบการแสดงออกที่มีเหตุผลในลักษณะการบ่งชี้ (Indexical Expression) หรือ เป็นแบบฉบับ (Typicality) และการกระทำแบบปฏิบัติจริง (Practical action) ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ที่ชาญฉลาดอย่างเป็นลำดับต่อเนื่องในชีวิตประจำวัน (Garfinkel, 1976, p.11) กล่าวให้ง่ายขึ้นก็คือ มานุษยวิธี คือ การศึกษาปฏิบัติการในสังคมของปัจเจกในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่พวกเขาต้องใช้องค์ความรู้ (Stocks of Knowledge) เกี่ยวกับโลกรอบตัว ในการทำความเข้าใจสถานการณ์ตรงหน้า เพื่อให้สามารถปฏิบัติตัวได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตรงตามค่านิยมที่สังคมได้กำหนดไว้ ด้วยเหตุนี้ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น จึงเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างระเบียบทางสังคม (Social order) ขึ้นมา และยังได้ช่วยต่อยอดให้ระเบียบทางสังคมดำรงต่อไปได้ในลักษณะการผลิตซ้ำด้วยในคราวเดียวกัน

นักวิชาการกลุ่มนี้สนใจว่าพฤติกรรมในแต่ละสถานการณ์ และเหตุผลทางสังคมวิทยาของการปฏิบัติต่าง ๆ นั้นสามารถนำมาเป็นหัวข้อของการศึกษาเชิงประจักษ์ได้ โดยการใส่ใจกับรายละเอียดของกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ที่ด้วยการศึกษาปรากฏการณ์ในแบบที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งในท้ายที่สุดก็เพื่อจะดูว่าผู้คนจัดการกับสิ่งที่อยู่ตรงหน้าตัวเองอย่างไร ผ่านการคิด

ไตร่ตรอง และจัดการจนทำให้สิ่งที่เขาทำไปนั้นสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงหรืออธิบายได้ (Accountable) ตามความเห็นของ Garfinkel (1976) แล้ว การที่พิสูจน์หรืออธิบายได้นั้น หมายถึง สามารถสังเกตและรายงานผล (Observable-reportable) ออกมาได้ ทำให้สมาชิกในสังคม มองเห็นและอธิบายอย่างถูกต้องในแต่ละสถานการณ์ที่ปัจเจกต้องเผชิญ อีกทั้งยังช่วยให้สมาชิกคนอื่น ๆ เข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับสร้างชุดการกระทำที่เหมาะสมตอบรับจากการกระทำก่อนหน้านี้

ในการบรรลุเป้าหมายการกระทำของปัจเจกนั้นจะต้องประกอบไปด้วย “การกระทำของสมาชิกในสังคม การตระหนักรู้สิ่งที่เกิดขึ้น และการใช้งานเขียนชาติพันธุ์วรรณนา” (Garfinkel, 1976, p.11) โดยในแต่ละสถานการณ์ที่ปัจเจกจะต้องเผชิญ ตัวปัจเจกเองต้องมีตัวเลือก ในการที่จะคิดคำนวณ หรือไตร่ตรองว่าสิ่งที่เผชิญอยู่นั้น มีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายได้ และการกระทำดังกล่าวก็เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ของสมาชิกคนอื่น ๆ ในลักษณะของ “เป้าหมายที่สามารถบรรลุได้” (Accountable-for-all-practical-purpose) สำหรับผู้ศึกษา สิ่งที่ต้องทำให้ได้ในการเข้าไปศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในวิธีการที่ปัจเจกใช้เพื่อเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ รอบตัว ก็คือ การวิเคราะห์ “การกระทำในแต่ละบริบท” ในฐานะที่เป็น การทำเพื่อบรรลุเป้าหมายของตัวเอง ซึ่ง Garfinkel มองว่า โดยปกติสมาชิกในสังคมไม่มีใครจะสนใจ (Not interested) สิ่งเหล่านี้เท่าที่ควร จึงเป็นหน้าที่ของนักวิชาการที่จะต้องเข้าไปศึกษาให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงการมีอยู่ของการปฏิบัติที่ทำให้สถาบันทางสังคมดำเนินต่อไปได้โดยปกติ

ด้วยความรู้ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากนักคิดกลุ่มปรากฏการณ์วิทยา ทำให้เห็นได้ว่า ความคิดของกลุ่มมานุษยวิทยานั้น เป็นเหมือนกับการพยายามทำความเข้าใจว่าในชีวิตประจำวันของปัจเจกนั้น ระบบหรือความคิดเรื่องต่าง ๆ ในสังคมดำรงอยู่ได้อย่างไร หรือถูกสร้างขึ้นมาเป็นความจริงได้อย่างไร ที่ทำให้ปัจเจกไม่มีข้อสงสัยต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ราวกับทุกอย่างดูเป็นธรรมชาติ กล่าวคือ มีลักษณะมองสังคมอย่างหยุดนิ่งในเบื้องหน้า (Front line) แต่เบื้องหลัง (Back stage) นั้น (ดู Goffman, 1959, p.6 ประกอบ) กลับเป็นกระบวนการที่หลายสิ่งหลายอย่างทำงานกันไม่หยุดเพื่อรักษาไว้ซึ่งระเบียบของสังคม ดังที่ Garfinkel กล่าวถึงว่า ในชีวิตประจำวันทั่วไปเหตุการณ์ต่าง ๆ ดำเนินไปเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ก็เพราะเราสนใจแต่ลักษณะที่ปรากฏออกมาภายนอก แต่ไม่ได้คิดถึงข้อสังเกต (Seen but unnoticed) (Heritage, 1984, p.198) เช่น เรื่องสถานะทางเพศของคนที่มีเพศผิดปกติไปจากที่สังคมรับรู้

ตัวอย่างสำคัญของการศึกษาในแนวทางนี้ก็คือ การศึกษาคนข้ามเพศอย่าง Agnes ที่ Garfinkel แสดงให้เห็นความพยายามของ Agnes ในการทำให้ตัวเองได้กลายเป็นคนที่มีเพศปกติเหมือนคนทั่วไป ทั้งก่อน ในระหว่าง และภายหลัง (Passing) จากการแปลงเพศแล้วนั้น Agnes ทำอย่างไรบ้าง ในชีวิตจริงที่เธอต้องเผชิญกับความกดดันเรื่องของการผิดปกติดังกล่าว Agnes ต้องเรียนรู้วิธีการทำให้ตัวเองเหมือนกับคนเพศปกติ เพื่อไม่ให้ใครจับได้ว่าเธอผิดปกติ ต้องมีการย้ายที่อยู่อาศัย การจัดการกับชีวิตประจำวันที่เสี่ยงต่อการจับได้นานาประการ การศึกษาอย่างเข้มข้นในการจะทำให้ตัวเองให้ปกติเหมือนคนที่มีเพศปกติทั่วไปของ Agnes แสดงให้เห็นสิ่งที่ Garfinkel เรียกว่า Anthropological strange (Garfinkel, 1973, p. 7) หรือ ความผิดปกติว่า เป็นตัวช่วยให้เข้าใจว่า ความปกตินั้นเป็นอย่างไร มีกระบวนการอย่างไรที่ทำให้ความปกตินั้นเป็นเรื่องปกติ หรือที่จะอธิบายต่อไป คือเป็นความจริงขึ้นมาได้

ความน่าสนใจของผู้เขียนพบจากงานศึกษาของกลุ่มนี้ก็คือว่า การศึกษาทุกชิ้นล้วนแล้วแต่เป็นความพยายามอย่างมากที่จะทำให้วิธีการศึกษาในกลุ่มนี้เป็นวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ สามารถตรวจสอบ และพิสูจน์ได้ เนื่องจากมีความพยายามศึกษาอย่างรัดกุมในแง่ของการสร้างระเบียบวิธีวิจัย เช่น การตั้งคำถาม การวัดเสียง โดยมองว่าปรากฏการณ์ที่เข้าไปศึกษาควรเป็นไปตามธรรมชาติที่ควรจะเป็น โดยตัวผู้ศึกษาจะทำหน้าที่เป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ แต่ไม่ได้ไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเหมือนอย่างนักมานุษยวิทยา เป็นแต่เพียงการเข้าไปทางอ้อมเพื่อนำข้อมูลที่ได้ออกมาจัดการเพื่อทำความเข้าใจ

ลักษณะของการศึกษาที่พยายามทำให้ปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษานั้นเป็นไปอย่างธรรมชาติที่สุด ผู้เขียนมองว่ามีความคล้ายกับการทำงานในห้องแล็บของนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และมีลักษณะเหมือนการศึกษาแบบมานุษยวิทยา

ยุคคลาสสิกอย่าง Malinowski (2014, p.5) ที่พูดถึงวิธีการศึกษาวิจัยทางมานุษยวิทยาว่าประกอบไปด้วยหลักการ 3 ข้อ คือ 1. ผู้ศึกษาจะต้องมีคุณสมบัติแบบนักวิทยาศาสตร์และรู้ค่านิยมของการเขียนงานชาติพันธุ์วรรณนา 2. ผู้ศึกษาจะต้องอยู่ในสถานการณ์ที่ดี ที่ไม่มีคนขวามาเกี่ยวข้อง เพื่อจะเข้าใจชนเผ่าได้อย่างถูกต้องในแบบที่เขาเป็น และ 3. ผู้ศึกษาจะต้องมีวิธีการพิเศษหลายอย่างในการจัดเก็บ จัดการ และแก้ไขข้อมูลต่าง ๆ

งานของ Billing (1997, p.45) เป็นตัวอย่างที่ดีในการอธิบายลักษณะการศึกษาของนักวิชาการกลุ่มนี้ ดังที่เขาได้อธิบายถึงระเบียบวิธีวิจัยในการศึกษาการวิเคราะห์หว่าทกรรมเกี่ยวกับราชวงศ์อังกฤษว่า “โครงการวิจัยดัดแปลงมาจากการบันทึกเทปทสนทนากับ 63 ครอบครัวเกี่ยวกับราชวงศ์อังกฤษ ทั้งหมดอาศัยอยู่ในภาคกลางฝั่งตะวันออกของประเทศอังกฤษ ประชากรที่นำมาศึกษาแสดงถึงการข้ามส่วน คือ ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายอาชีพ ทั้งชนชั้นแรงงาน ชนชั้นกลาง ครอบครัวในเมืองและชนบทผู้สัมภาษณ์เข้าไปทำการตั้งคำถามเพื่อให้เกิดทสนทนาระหว่างสมาชิกในครอบครัว ไม่มีการจัดลำดับตารางคำถาม แต่ผู้สัมภาษณ์เพียงแค่เข้าไปช่วยสนับสุนการสนทนาเท่าที่เป็นไปได้”

หรือในกรณีศึกษาที่มีชื่อเสียงมากของ Garfinkel ในการศึกษาการจัดการให้บรรลุผลในการข้ามผ่านสถานะทางเพศของบุคคลที่มีสองเพศ คือ Agnes ที่ตัว Garfinkel นั้น ต้องเข้าไปนั่งสัมภาษณ์เธออยู่ยาวนาน ถึงประวัติของเธออย่างละเอียดชีวิตประจำวัน และขั้นตอนต่าง ๆ ในการต่อสู้เพื่อให้หมอยอมผ่าตัดให้เธอ เพื่อทำการเก็บข้อมูลให้รอบด้านมากที่สุดสำหรับการนำข้อมูลไปจัดระบบเพื่อสร้างชุดความรู้ขึ้นมา จนเกิดคำถามในภายหลังที่ว่า ตัวเขานั้นถูก Agnes หลอกด้วยหรือไม่ ในฐานะที่เป็นวิธีการหนึ่งของการได้มาซึ่งเพศปกตಿಯ่างที่เธอต้องการจะเป็น หรืออีกกรณีหนึ่งก็คือการจัดทำแฟ้มข้อมูลในคลินิกที่ต้องสร้างจากรหัสที่รับรู้ร่วมกันว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องอะไรในวงการแพทย์ ทั้งยังเป็นกรอบในการเข้าใจความหมายในการใช้แฟ้มข้อมูลของสมาชิกในวงการด้วย ดังที่ Garfinkel (1976, p.23) กล่าวว่าผู้ที่ใส่รหัสลงไปแฟ้มข้อมูลต่างตระหนักรู้ถึงความเป็นจริงในข้อมูลที่ใส่ลงไป เมื่อมีผู้มาใช้แฟ้มข้อมูลดังกล่าวเขาก็จะเข้าใจในทันทีว่าข้อมูลเหล่านั้นพูดถึงเรื่องอะไร เป็นต้น

ข้อวิจารณ์ในการศึกษาของนักมานุษยวิธี กลับกลายเป็นการศึกษาเพื่อการตอกย้ำความปกติธรรมดา หรือการตอกย้ำการดำรงอยู่ของอำนาจ ผ่านการรับรู้ร่วมกันของคนในสังคม ส่งผลต่อการปฏิบัติที่ร้อยเรียงกันเพื่อสร้างความปกติธรรมดาต่อไป ถึงแม้ว่าการศึกษาแบบมานุษยวิธีจะดูเหมือนเป็นการศึกษาพลวัต หรือกระบวนการก็ตาม แต่ผลลัพธ์ของการศึกษาก็คือการที่คนสยบยอมต่อความจริงต่อไป

กล่าวโดยสรุป กรอบวิธีการศึกษาของกลุ่มมานุษยวิธีนั้น มีลักษณะคล้ายกับการทำงานของนักมานุษยวิทยาด้วยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริงอย่างเป็นระบบและเป็นวิทยาศาสตร์ โดยมุ่งให้ความสนใจไปกับวิธีการที่ปัจเจกในฐานะสมาชิกในสังคมใช้ในการจัดการกับสิ่งที่อยู่ตรงหน้าพวกเขาในแต่ละสถานการณ์ ด้วยการจัดจำแนกชุดของข้อมูลให้เป็นแบบฉบับที่เข้าใจร่วมกัน การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านปัจเจกจึงเป็นการมองว่าปัจเจกให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างไร โดยการปฏิบัติให้สิ่งเหล่านั้นกลายเป็นความจริงขึ้นมา

การสร้างความจริง (Reality) และแบบฉบับ (Typicality) ของการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม

การศึกษาแบบปรากฏการณ์วิทยาและมานุษยวิธีนั้น มองว่ามนุษย์มีขีดจำกัดในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวผ่านประสาทสัมผัสชนิดต่าง ๆ แต่แท้ที่จริง มันยังมีการรับรู้ชนิดอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากประสาทสัมผัสที่มนุษย์ไม่สามารถรับรู้ได้ มนุษย์จึงรับรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวผ่านกรอบการรับรู้ร่วมกันทางสังคม อันเกิดจากการเรียนรู้ในฐานะสมาชิกของสังคมจนรับเอาค่านิยม ความคิด การมองโลกของสังคมที่ตนอยู่เข้าไปในตัวเองจนตกตะกอนนอนกันกลายเป็นสามัญสำนึกที่มีร่วมกัน ดังนั้นในสังคมเดียวกัน สมาชิกในสังคมจึงมักจะมีกรอบการรับรู้แบบเดียวกัน ทำให้คนคิดเหมือนกัน และปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวันคล้ายคลึงกันตามค่านิยมของสังคม

เมื่อมนุษย์สามารถรับรู้ได้เพียงบางส่วนจาก Common sense ของตัวเอง นักปรากฏการณ์วิทยาจึงมองว่า โลกรอบตัว (life world) ดำรงอยู่ได้ด้วยผลรวมทั้งหมดของความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ (Wittgenstein, 2013, p.9) ซึ่งความจริงดังกล่าว มิใช่ความจริงแท้ตามธรรมชาติ แต่เป็นความจริง ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากการปฏิสัมพันธ์กันของสมาชิกในสังคม และเนื่องจากมนุษย์มักจะรับรู้ความจริงต่าง ๆ ผ่านกรอบการรับรู้ที่มีร่วมกันเท่านั้น ความจริงจึงเป็นสิ่งสร้างทางสังคม (Reality as a Social constructed) ปราศจากกรอบการรับรู้ มนุษย์ก็ไม่สามารถเข้าใจโลกรอบตัวได้ ดังนั้น ความจริง จึงเป็นสิ่งที่สามารถศึกษาทำความเข้าใจได้ในชีวิตประจำวัน รวมถึงยังเป็นสิ่งที่มนุษย์เองเป็นผู้ช่วยทำให้สถาบันต่าง ๆ หรือ ระเบียบของสังคมดำรงอยู่ต่อไป

ความจริงที่ถูกสร้างขึ้น นักปรากฏการณ์วิทยามองว่า เป็นความจริงที่ถูกกำหนดขึ้นมาโดยผู้คนในแต่ละวงการ เช่น ความจริงเกี่ยวกับสถานะทางเพศ ความจริงเกี่ยวกับสาขาวิชา หรือความจริงเกี่ยวกับบทบาทของอาจารย์ การจะเข้าใจความจริง ก็จำเป็นต้องศึกษารายละเอียดต่าง ๆ ที่ความจริงนั้นถูกสร้างขึ้นมา อะไรก็ตามที่ไม่ต่างไปจากความจริงที่วงการยึดถือ จะถูกมองว่าปกติ เช่น พระสมเด็จวัดระฆังต้องมีพิมพ์ทรงที่ถูกต้องตามมาตรฐานที่วงการพระเครื่องกำหนด ผิดจากนี้ไม่นับว่าเป็นความจริง คือเป็นของปลอมนั่นเอง เวลาจะศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมจึงต้องทำวงเล็บ (Bracketing) ให้กับสิ่งที่ศึกษา เพื่อควบคุมให้สิ่งที่กำลังศึกษายังคงอยู่ใน “ความจริง” ที่รับรู้มาก่อนหน้า ส่วนความจริงก็สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้เสมอ เมื่อคนในสังคมมองเห็นข้อบกพร่องของความจริงดังกล่าวแล้วพยายามแก้ไขเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันใหม่ เหมือนที่ Thomas Kuhn กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (Kuhn, 2012, p.37)

ด้วยลักษณะของกรอบการศึกษาดังกล่าวข้างต้น วิธีการศึกษาของนักปรากฏการณ์วิทยาจึงมีลักษณะเป็นแบบลดทอน (Reduction) คือ การพยายามหาปรากฏการณ์เฉพาะที่สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับสามัญสำนึกซึ่งประกอบไปด้วยประสบการณ์ที่ถูกจัดเป็นรูปแบบ (Types) กับปฏิบัติของปัจเจกที่ผ่านกระบวนการคิดที่เชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลกัน (Husserl, 2012, p.2) Berger and Luckmann (1967, p.1) เสนอว่าความเป็นจริงในชีวิตของมนุษย์ประกอบไปด้วย กรอบการทำความเข้าใจของแบบฉบับต่าง ๆ ที่คนอื่นสามารถเข้าใจและนำมาใช้สำหรับการปฏิสัมพันธ์แบบ face-to-face นั่นคือ ด้วยแบบฉบับเฉพาะตัวที่ปัจเจกใช้เป็นกรอบในการรับรู้นี้เอง ทำให้ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันเป็นเรื่องของการรับรู้และจัดการโดยตัวปัจเจกแต่ละคนในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คนอื่น ๆ สามารถเข้าใจได้

แบบฉบับ (Typically) สำหรับทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัวของมนุษย์ หรือที่ Geertz (1973) เรียกว่า เป็น Blueprint หรือเป็นสิ่งที่ Bourdieu (1977) เรียกว่า “Habitus” คือ กรอบในการรับรู้ที่ถูกปลูกฝังจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ทำให้โครงสร้างสังคมนอกตัวปัจเจกเข้าไปกลายเป็นโครงสร้างภายในที่ปัจเจกใช้ในการรับรู้และแสดงออกในสถานการณ์ต่าง ๆ แบบฉบับเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ถูกฝังไว้ในสามัญสำนึกของปัจเจกผ่านประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ จนกลายเป็นความรู้ที่ปัจเจกใช้เป็นแหล่งสะสมความรู้ (Stock of knowledge) ในสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้ง Reality และ Typicality จึงต่างเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นมาบนฐานของการรับรู้ร่วมกันผ่านสามัญสำนึกของปัจเจกในแต่ละสถานการณ์ หรือ วงการที่ปัจเจกไปมีส่วนร่วม

ตัวอย่างของงานศึกษาในลักษณะปรากฏการณ์วิทยาในการเอาแนวคิดทางปรัชญามาใช้กับการอธิบายเชิงประจักษ์ ที่มองความจริง (Reality) และแบบฉบับ (Typically) เป็นเครื่องมือสำหรับการวิเคราะห์องค์กรที่เป็นทางการ ซึ่งน่าสนใจมาก ๆ ในงานของ Jehenson (1973) ในชื่อบทความว่า A Phenomenological Approach to the Study of the Formal Organization

Jehenson ได้นำแนวคิดทางปรากฏการณ์วิทยา ของ Alfred Schutz ที่มองว่าความจริงต่าง ๆ นั้นจะเป็นความจริง ขึ้นมาได้ก็ด้วยการตีความและการมีประสบการณ์ของตัวปัจเจก ซึ่งการรับรู้โลกรอบตัวจะกระทำผ่านการนำเอาแบบฉบับ เขาจึงนำเอาวิธีการนี้มาศึกษาองค์กรทางจิตเวช โดยเสนอว่าในการศึกษาองค์กรที่เป็นทางการ ผู้ศึกษาในองค์กรจะไม่นิยม

พุ่งเป้าไปที่การสนใจในพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างเฉพาะเจาะจง แต่เน้นไปที่วิธีการที่สมาชิกในองค์กรนั้นตีความเกี่ยวกับองค์กร ในฐานะที่เป็นโลกรอบตัว (Organization world) ของเขามากกว่า (Jehenson, 1973, p.20) เนื่องจากการเข้าไปเป็นสมาชิกในองค์กรนั้น แต่ละคนจะต้องได้รับชุดของความรู้ชุดหนึ่งเกี่ยวกับองค์กร ทั้งในเรื่องของภาระหน้าที่ ค่านิยม และโครงสร้างขององค์กร ที่ต่างหลอมรวมประกอบกันขึ้นมาเป็นโลกของความเป็นจริง (Life-world) ที่ถูกรับรู้ผ่านจิตสำนึกของปัจเจก ดังนั้น การทำงานในองค์กรที่เป็นทางการสมาชิกในองค์กรต่างต้องใช้ชุดความรู้ที่แต่ละคนมีอยู่เกี่ยวกับองค์กรมาตีความเพื่อกระทำสิ่งต่าง ๆ ตามสถานการณ์ที่พวกเขาต้องเผชิญหน้า

การวิเคราะห์องค์กรที่เป็นทางการของ Jehenson นั้น เขามองว่าโครงสร้างขององค์กรมีการจัดลำดับความสัมพันธ์ของสมาชิกส่วนต่าง ๆ ออกเป็นรูปแบบที่แน่นอนตามบทบาทหน้าที่ในองค์กร สมาชิกแต่ละคนจะไม่ได้รับรู้เกี่ยวกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในลักษณะที่เขาเป็นตัวของตัวเองได้ทั้งหมด แต่เรารับรู้เขาได้เพียงบางส่วนผ่านคุณลักษณะและรูปแบบเฉพาะตัวของเขา (Jehenson, 1973, p.221) ทุกคนในที่ทำงานจะถูกมองผ่าน “พฤติกรรมแบบฉบับ” (Typical behavior) ที่แต่ละคนมีอยู่ด้วยกันหลายแบบตามแต่สถานการณ์ เช่น เป็นคนขี้อาย เป็นผู้ชาย เป็นหมอ หรือเป็นนักศึกษาฝึกงาน ซึ่งในองค์กรมีความคาดหวังว่าในแต่ละสถานการณ์ที่แต่ละคนต้องเผชิญนั้น พวกเขาจะต้องปฏิบัติอย่างไรบ้าง เพื่อให้ผ่านการทดสอบที่ทุกคนเข้าใจร่วมกัน หากใครไม่ผ่านบททดสอบ เขาก็ต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงให้ผ่าน

ในองค์กรมักจะนำเสนอปัจเจกด้วยความไม่สามารรถระบุได้ เหมือนคนนิรนาม (Anonymous) ในหลากหลายสถานการณ์ ซึ่งมีรอบเกี่ยวกับหน้าที่ในการกำหนดไว้ด้วยเสมอ เพื่อให้แต่ละคนสามารถรู้ได้ว่าตัวเองต้องปฏิบัติตัวอย่างใดเมื่อต้องปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในตำแหน่งอื่น ๆ ขององค์กร การมองปัจเจกในลักษณะนี้ จึงเหมือนมองคนในแผนภูมิต้นไม้ที่แต่ละคนจะต้องทำหน้าที่ในตำแหน่งของตัวเอง มีบทบาทหน้าที่กำกับไว้ การกระทำของผู้คนในแต่ละตำแหน่งจึงสะท้อนให้เห็นมาตรฐานของกรอบที่เป็นแบบฉบับ (Standardization of the scheme of typifications) ในการกำหนดกรอบของการกระทำ และเป็นกรอบในการตีความการกระทำของสมาชิกคนอื่น ๆ ด้วย ซึ่งกรอบดังกล่าวนี้จะช่วยให้โครงสร้างการบริหารนั้นเป็นไปได้ เช่น ความสัมพันธ์ของพยาบาลกับหมอ หรือหมอกับคนไข้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าวิธีการศึกษาแบบปรากฏการณ์วิทยาในการศึกษาองค์กรที่เป็นทางการที่ดูเหมือนเป็นอะไรที่แข็งทื่อตายตัว ไม่น่ามีประเด็นอะไรให้ศึกษา กลับพบว่าการศึกษาความเป็นปกติธรรมดาในองค์กรนั้น ทำให้เห็นว่าในความเป็นปกติมีกระบวนการและขั้นตอนอย่างไรที่ทำให้ความเป็นปกติสามารถดำรงอยู่ได้ การที่องค์กรจะอยู่ได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกในองค์กรทำงานร่วมกันเป็นอย่างดี ผ่านการตีความถึงองค์กรของตัวเองว่าในแต่ละสถานการณ์ หรือในแต่ละการปฏิสัมพันธ์ แต่ละคนต้องปฏิบัติตัวอย่างใด และคนอื่น ๆ จะต้องตีความการกระทำของเราได้อย่างถูกต้องแม่นยำด้วย เพื่อการปฏิบัติต่อกันเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ องค์กรถึงจะอยู่ได้ ดังที่ Alfred Schutz กล่าวถึง แรงจูงใจที่มีความสัมพันธ์กัน (Motivational relevance) ว่าเป็นข้อเท็จจริงในแง่ที่ว่าความถูกต้องไม่ได้เตรียมคำอธิบายให้กับผู้ที่ตีความการกระทำ (Perceiver) แต่เป็นการให้โอกาสที่ผู้ตีความสามารถเลือกได้ว่าในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญนั้น การตอบสนองที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดนั้นคืออะไร (Jehenson, 1973, p.230)

จะเห็นได้ว่าวิธีการศึกษาของนักคิดกลุ่มปรากฏการณ์วิทยาและมานุษยวิธีมีวิธีการมองสังคมที่น่าสนใจในแง่ที่ทำให้ความสำคัญกับปัจเจกในฐานะของผู้รับรู้เกี่ยวกับโลกรอบตัว ผ่านการสร้างแบบฉบับเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ แต่ในอีกแง่หนึ่ง ปัจเจกแต่ละคนก็ถูกจัดประเภทเป็นแบบฉบับของพฤติกรรม เพศ เชื้อชาติ หรืออาชีพไปในตัวด้วยเช่นเดียวกัน ความน่าสนใจของนักคิดกลุ่มนี้ก็คือ สามารถทำให้เราเข้าใจโลกรอบตัวของเราได้มากขึ้น เนื่องจากในชีวิตประจำวันของเราไม่เคยคิดถึงคำถามกับสิ่งที่ดำรงอยู่เลย เรามองว่าทุกอย่างดำเนินไปตามธรรมชาติ จนกว่าจะมีอะไรมาขัดขวางหรือผิดแปลกไปจากเดิม เราถึงจะตระหนักถึงสิ่งที่เป็นปกตินั้น การศึกษาของนักคิดกลุ่มนี้จึงมีคุณูปการมากหากนำไปใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมอื่น ๆ ที่น่าสนใจตั้งคำถาม เช่น การศึกษาประสิทธิภาพขององค์กร

โดยทั่วไปมักคิดว่าน่าจะต้องใช้นักจิตวิทยาเข้ามาศึกษา แต่แท้ที่จริงแล้ว การศึกษาแบบปรากฏการณ์วิทยาสามารถช่วยให้เข้าใจปัญหา และอาจพบวิธีการแก้ไขปัญหาก็ได้ด้วย ดังกรณีตัวอย่างที่ผู้เขียนจะนำเสนอในหัวข้อต่อไป

การศึกษาสังคมแบบมานุษยวิธี

การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยวิธีการแบบมานุษยวิธีที่มีกลิ่นอายของการศึกษาแบบปรากฏการณ์วิทยาในแง่ของการหาความรู้และทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม มีผลงานอยู่จำนวนมากที่น่าสนใจ เพื่อการทำความเข้าใจวิธีคิดและวิธีการศึกษาของนักคิดกลุ่มนี้ ผู้เขียนขอยกตัวอย่าง จำนวน 2 เรื่องมานำเสนอและอภิปรายไว้ในที่นี้

ตัวอย่างที่ 1 ผู้เขียนยกตัวอย่างมาจากงานของ John Heritage (1984, pp.198-208) ที่ศึกษาการรักษาความเป็นจริงเชิงสถาบัน (Maintaining institutional reality) โดยศึกษาจากผลของการที่มองว่าการกระทำทางสังคมในฐานะที่เป็นการจัดการพื้นฐานที่ต้องแสดงให้เห็นถึงการสะท้อนกลับ (Reflexivity) และสามารถอธิบายได้ (Accountability) นั้นเป็นการสมมาตรกันระหว่างการกระทำพฤติกรรมดังกล่าวกับการรับรู้ในการกระทำเหล่านั้นของผู้คนอื่นด้วย กล่าวคือ ตัวผู้กระทำต้องออกแบบว่าตัวเองจะมีวิธีปฏิบัติอย่างไรในสถานการณ์ที่ต้องทำให้ผู้อื่นรับรู้ถึงความหมายที่ต้องการของการกระทำของตน คนเป็นหมจะต้องแสดงตัวเองในแบบที่รับรู้ว่าเป็นหมอ การถือเข็มฉีดยาให้คนไข้จะไม่ถูกตีความว่าเป็นการทำร้าย แต่เป็นการรักษา เมื่อคนไข้เห็นหมอถือเข็มฉีดยาก็ต้องรู้ว่าตัวเองต้องให้ความร่วมมือกับหมอเพื่อฉีดยาให้ด้วย

กล่าวได้ว่า ในความเห็นของ John Heritage การกระทำทางสังคมที่เกิดขึ้นจะถูกรับรู้และจัดเป็นประเภทของการกระทำที่ใช้ในการรักษาความจริงเชิงสถาบันได้นั้น ทั้งผู้กระทำและผู้ที่มาปฏิสัมพันธ์ด้วยจะต้องเข้าใจตรงกัน เพื่อให้การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวบรรลุผล ซึ่งเป็นเหมือนการต่อยอดความคิดจาก Garfinkel ที่มองว่าการกระทำทุกอย่างต้องรับรู้และเข้าใจได้ โดย Heritage ได้เพิ่มมิติของ “ชั้น” (layer) เพื่อการทำความเข้าใจการกระทำชั้นที่วางนี้ คือชั้นของสถาบันทางสังคมที่ร้อยรัดอยู่ในแต่ละการกระทำ ทำให้มองว่าการกระทำต่าง ๆ ไม่ได้มีมิติเดียวจากการมองเห็นแต่ละการกระทำที่ต้องการบรรลุผลของปัจเจก (เช่น กรณีของ Agnes หรือการกระทำให้ได้ว่าซึ่งสถานะบางอย่าง) เพียงเท่านั้น แต่สามารถศึกษาการกระทำเหล่านั้นในลักษณะที่ยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงไปตามการสร้างและการรับรู้ร่วมกันของคนในสังคมได้ ดังที่เขาเรียกว่าเป็นการเข้าใจร่วมกันของสังคมที่ยืดหยุ่นได้ (Reflexively predetermine) ซึ่งทำให้การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมแบบมานุษยวิธีมีความหลากหลายมากขึ้น

ในการรักษาไว้ซึ่งระบบระเบียบของสังคมที่กลายเป็นระบบที่เป็นจริงได้ ต้องประกอบไปด้วยปรากฏการณ์ 2 อย่าง คือ

1. การกระทำต่าง ๆ จะต้องผลิตขึ้นในรายละเอียดของสถานการณ์ที่ครบถ้วน สำหรับการใช้รอบความคิดที่เป็นไปได้ในการวิเคราะห์

2. กรอบในการศึกษาการกระทำที่จับต้องได้จะต้องมีความพร้อมใช้งานได้ สำหรับเป็นวิธีการนำกิจกรรมต่าง ๆ เข้ามาสู่กรอบการตีความที่ชัดเจนได้

ในระดับของความเป็นจริงเชิงประจักษ์ การดำรงไว้ซึ่งความเป็นจริงเชิงสถาบันเกี่ยวข้องกับกระบวนการ 2 อย่าง คือ

1. กิจกรรมของการผลิตการกระทำสามารถรับรู้ได้ด้วยกรอบการตีความที่เหมาะสม กับ 2. การดำรงไว้ซึ่งกรอบในการตีความการกระทำจะชำรุดสึกหรอ (Wear and tear) ใช้การไม่ได้ก็ต่อเมื่อการกระทำที่เกิดขึ้นนั้นเบี่ยงเบนหรือไม่เข้ากับร่องรอยของการตีความการกระทำที่มีอยู่

ชุดของความคิดและการกระทำที่ดำรงอยู่ได้ต่อไปผ่านการดำรงไว้ซึ่งความเป็นจริงดังกล่าว ดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้ข้างต้นของบทความว่าแนวคิดปรากฏการณ์วิทยาและมานุษยวิธีสุดท้ายแล้วก็เป็นกลุ่มที่ช่วยตอบย้ำความปกติธรรมดาของสังคม ก็ด้วยลักษณะของการดำรงไว้ซึ่งความเป็นจริงเชิงสถาบันนั่นเอง

ตัวอย่างในบทความของ Heritage คืองานของ Wieder เกี่ยวกับนักโทษในบ้านกึ่งวิถี (Half-way house) ที่กำลังจะได้รับการปล่อยตัวที่ทำการศึกษารื่องการรักษาลำดับการบังคับบัญชาโดยการอ้างถึงกฎที่สามารถจับต้องได้: กรณีศึกษารหัสนักโทษ (Convict code)

ในงานศึกษารหัสนักโทษของ Weider เขาเสนอว่าเหตุใด บ้านกึ่งวิถีที่บรรดานักโทษซึ่งกำลังจะได้รับการปล่อยตัวจึงไม่ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ เมื่อเข้าไปศึกษาแล้วก็พบว่านักโทษต่างขาดพันธะผูกพันกับวัตถุประสงค์และกิจกรรมที่เป็นทางการในบ้านกึ่งวิถี ความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการระหว่างนักโทษกับผู้คุมเป็นไปได้ยาก พวกเขาไม่เล่าเรื่องส่วนตัวให้กับเจ้าหน้าที่ฟังเท่าไร ส่วนเจ้าหน้าที่เองก็ไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นใด ๆ ให้กับนักโทษได้เลย พวกเขาเอาแต่สนใจในภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าบ้านกึ่งวิถี กำลังมีปัญหาที่ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์คือการปล่อยตัวนักโทษที่กำลังจะพ้นโทษออกไปใช้ชีวิตตามปกติได้

การศึกษาแบบปรากฏการณ์วิทยาและมานุษยวิธีจึงมีประโยชน์ในการมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างแหลมคม กล่าวคือ Weider เข้าไปศึกษา “รหัสนักโทษ” ที่ใช้ในการจัดจำแนกนักโทษไว้เป็นแบบต่าง ๆ ตามลักษณะของคนแต่ละประเภท เช่น ‘พวกลักขโมย’ (Snitches), ‘พวกคนพูดเลอะเทอะ’ (Snivellers) และ ‘จูบล่า’ (Kiss asses) ทั้งหมดนี้ถูกใช้เป็นรหัสสำหรับการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเบี่ยงเบนของคนที่ยกเว้นไว้ รหัสทั้งหมดนี้จะถูกนำไปใช้ในบ้านกึ่งวิถีเพื่อให้ทั้งผู้อาศัยคือนักโทษกับเจ้าหน้าที่ได้ตีความและอธิบายการกระทำของนักโทษได้อย่างถูกต้อง

Weider มองว่า รหัสนักโทษ เป็นเหมือนกับเครื่องมือที่ช่วยในการสร้างการรับรู้ (The code as a sense-making device) สำหรับให้สมาชิกในบ้านกึ่งวิถี สามารถที่จะระบุได้ว่า “อะไรกำลังเกิดขึ้น” ในเหตุการณ์ที่มีชุดของพฤติกรรมที่แสดงออกมา เหมือนในวงการพระเครื่องใช้รหัส หรือ คำว่า “ตกควาย” จะเป็นตัวกำหนดชุดการรับรู้ถึงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นของสมาชิกในวงการว่า เขากำลังขายพระในราคาที่ถูกกว่าราคาตามท้องตลาด เช่นเดียวกันกับรหัสนักโทษ การแจ้งรหัสออกไป จึงเป็นวิธีในการระบุและกำหนดชื่อของสิ่งที่สมาชิกได้ทำลงไป รวมถึงรูปแบบการทำความเข้าใจเพื่อนำมาหารูปแบบการวัดว่าการกระทำดังกล่าวมีแรงจูงใจเบื้องหลังอย่างไร ดังนั้นการขานรหัสออกไป จึงเป็นการสร้าง “ตัวอย่างเชิงแบบฉบับ” (Typical instances) ในรูปแบบการกระทำให้เป็นแบบทั่วไปที่สามารถเข้าใจได้

การที่เจ้าหน้าที่ในบ้านกึ่งวิถี ใช้รหัสสำหรับการตีความสิ่งที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ประจำวันในบ้านกึ่งวิถี ตัวผู้อาศัยเองก็ใช้รหัสดังกล่าวในการสร้างคุณลักษณะของการกระทำของเจ้าหน้าที่ที่จะเข้ามาจัดการภายหลังจากนั้น และตัวผู้อาศัยเองก็จะได้รับมืออีกด้วย ในกรณีนี้ การกระทำจึงถูกนิยามด้วยรหัสในแง่ของการกันเอนนิยามความหมายอื่น ๆ นอกเหนือจากที่กำหนดไว้ออกไป และในท้ายที่สุด นิยามที่ไม่เกี่ยวข้องกันกับรหัสดังกล่าวก็จะกลายเป็นตัวอย่างของการนิยามรูปแบบของกิจกรรมที่มีลักษณะเฉพาะที่ต่างไปจากพฤติกรรมที่ได้นิยามไว้ก่อนหน้านี้

จะเห็นได้ว่ารหัสนักโทษที่กำหนดขึ้นไว้ในบ้านกึ่งวิถีได้แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ของผู้คนผ่านการตีความรหัสที่ไปกำหนดการรับรู้เกี่ยวกับชุดความคิดเบื้องหลังรหัส กับเป็นตัวกำหนดการกระทำต่าง ๆ ให้สอดคล้องไปกับวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้เกี่ยวกับนิยามของรหัสต่าง ๆ

ตัวอย่างที่ 2 ในงานของ Michael Billing (1997) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์วาทศาสตร์และวาทกรรมของการพูดถึงพระราชวงศ์ของครอบครัวชาวอังกฤษ (Rhetorical and discursive analysis: How families talk about the royal family) เป็นการวิเคราะห์การแสดงความคิดเห็นจากการสัมภาษณ์ของครอบครัวในประเทศอังกฤษ วิธีการศึกษาก็คือการพยายามทำความเข้าใจสำนวนหรือโวหารต่าง ๆ ในแต่ละบริบทที่พูดถึงพระราชวงศ์อังกฤษว่าสมาชิกในแต่ละครอบครัวนั้นมีความเห็นอย่างไร

งานชิ้นนี้เป็นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ด้วยการใช้วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมในลักษณะ “Conversational analysis” โดยให้ความสำคัญไปยังสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลพูดและดูการกระทำของเขาในขณะที่กำลังแสดงความคิดเห็น (Billing,

1997, p.43) และสิ่งที่ผู้ศึกษาต้องทำต่อไปภายหลังจากการเก็บข้อมูลแล้วก็คือ นำเอาข้อมูลที่ได้จากการสนทนามาวิเคราะห์ รายละเอียดต่าง ๆ เพื่อดูว่ามีประเด็นอะไรที่น่าสนใจบ้าง

ในขั้นของการวิเคราะห์ข้อมูลที่มีมากกว่า 3,000 หน้าจากการถอดเทปบทสนทนา ซึ่งไม่อาจศึกษาวิเคราะห์ได้ครอบคลุมทั้งหมด แต่ต้องทำการควบคุมด้วยการพยายามอ่านหลาย ๆ รอบ หรือฟังเทปวนไปวนมาจนกว่าจะมีความแน่นอนของเนื้อหาที่ต้องการวิเคราะห์ ซึ่งการทำดังนี้จะช่วยทำให้การศึกษานั้นมีแหล่งอ้างอิงมากขึ้น การทำดัชนีของนักวิจัยกลุ่มนี้มีลักษณะแบบเดียวกับการจัดชุดแบบฉบับของนักปรากฏการณ์วิทยา กล่าวคือ ดัชนีที่จัดไว้นั้น มี 2 แบบ อย่างแรกเป็นการจัดประเภทของหัวข้อในการสนทนา เช่น การวิจารณ์เจ้าหญิง หรือการกล่าวตำหนิการทำงานของสื่อ การทำดัชนีนี้มีความสำคัญมากสำหรับใช้เปรียบเทียบกับของผู้พูดแต่ละคนจากครอบครัวต่าง ๆ ที่กำลังพูดถึงหัวข้อเดียว ซึ่งจะแสดงให้เห็นมุมมองที่พวกเขามีต่อสถาบันกษัตริย์ได้อย่างหลากหลาย และอย่างที่สอง คือ การจำแนกรูปแบบของดัชนีที่เกี่ยวข้องกับรายละเอียดของการกระทำในระหว่างสนทนา (Billing, 1997, p.47)

ข้อค้นพบจากการศึกษาความคิดเห็นที่มีต่อราชวงศ์อังกฤษทำให้เห็นมิติ หรือแง่มุม (แบบที่ John Heritage เรียกว่า “layer”) ที่นอกเหนือไปจากการพูดถึงราชวงศ์เพียงอย่างเดียว ข้อค้นพบได้ทำให้เห็นถึงระดับทางศีลธรรมของสังคมด้วยการปฏิบัติตัวที่ดีควรเป็นอย่างไร สามัญสำนึกที่มีต่อราชวงศ์เป็นอย่างไรบ้าง หรือแสดงให้เห็นแง่มุมที่น่าสนใจเพิ่มเติม เช่นว่าในปัจจุบันราชวงศ์กลายเป็นมรดกที่ไร้ค่าของชาติ ราชวงศ์กลับไปสร้างรายได้อย่างมหาศาลให้กับวงการท่องเที่ยว เป็นต้น นั่นคือ การศึกษาในหัวข้อความคิดเห็นต่อสถาบันกษัตริย์ของอังกฤษไม่ได้เป็นแต่เพียงศึกษาเรื่องของความจงรักภักดี หรือประวัติศาสตร์ราชวงศ์เท่านั้น แต่เราได้เห็นมิติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความปกติธรรมดาของการดำเนินชีวิตของราชวงศ์อังกฤษด้วย

จาก 2 อย่างข้างต้น กับตัวอย่างอีกจำนวนมากในบทความชิ้นนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าการศึกษารูปแบบปรากฏการณ์วิทยาของนักทฤษฎีมานุษยวิธีเหล่านี้ มีลักษณะการทำงานอย่างไร มีวิธีออกแบบระเบียบวิธีวิจัยอย่างไร เพื่อทำการค้นหาข้อมูลที่น่าสนใจ โดยจะเห็นว่าพวกเขาทำให้ทุกอย่างเป็นเรื่องจริงขึ้นมาผ่านการเข้าไปศึกษาด้วยการอดเสียง หรือสัมภาษณ์ ไม่ได้เข้าไปคลุกคลีหรือฝังตัวเป็นระยะเวลายาวนานแบบนักมานุษยวิทยา การจัดการข้อมูลของเขาก็มีลักษณะเป็นแบบ Typifications แล้วดู Common sense หรือ Common place ของสมาชิกในสังคมที่เขาเข้าไปศึกษาว่าแสดงให้เห็นการรับรู้และตีความสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างไรบ้าง นอกจากนี้ ประโยชน์ของการศึกษาในลักษณะดังกล่าวช่วยทำให้เรามีมุมมองต่อสังคมรอบตัวได้กว้างและลึกมากขึ้นด้วย

บทสรุป

การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมของนักคิดกลุ่มมานุษยวิธี คือ การศึกษาการประกอบสร้างทางสังคมของความจริงที่สังคมยอมรับร่วมกัน ผ่านการรับรู้ที่เป็นแบบฉบับ โดยให้ความสนใจไปที่การกระทำของปัจเจกในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่พวกเขาต้องเผชิญเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมาย และผ่านไปได้ด้วยการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่ผ่านการคิดคำนวณ และไตร่ตรองจาก Stocks of knowledge ที่มีอยู่ในการตีความและจัดการการกระทำของตัวเอง

วิธีคิดที่สำคัญ คือ การพยายามจัดข้อมูลต่าง ๆ จากปรากฏการณ์ให้เข้าเป็นรูปแบบที่เฉพาะตัว เพื่อทำการศึกษาจุดกำเนิดหรือการประกอบสร้างขึ้นมาของสังคมเกี่ยวกับเรื่องเหล่านั้น ในฐานะที่เป็น “ความเป็นจริงทางสังคม” ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยผู้คนในแต่ละวงการ ความจริงจึงมีหลายแบบขึ้นอยู่กับว่ากำลังพูดถึงสิ่งใด ด้วยลักษณะที่ถูกทำให้เป็นแบบเฉพาะ เช่น รหัสที่ใช้ในการสื่อสารขององค์กร พระเครื่องในแต่ละรุ่น หรือ บทบาทของอาชีพแต่ละอย่าง ทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่ถูกกำหนด ถูกสร้างและถูกรับรู้ให้เป็นความจริงว่าประกอบไปด้วยคุณลักษณะอย่างไรบ้างแบบตายตัว ทำให้สิ่งๆ ที่ดูเหมือนไม่เข้าพวกจะถูกกัน

ออกไปเป็นอย่างอื่น รูปแบบความคิดแบบนี้ทำให้ทุกอย่างดูแข็งทื่อและหยุดนิ่งจนเกินไป แต่ข้อดีก็คือ ทำให้ง่ายต่อการพิจารณา เป็นต้นว่า พระเครื่องที่นำมาศึกษานั้น หากพิจารณาแล้วไม่เข้ารูปแบบที่มีรายละเอียดตามที่วงการพระเครื่องกำหนดไว้ จะถือว่าเป็นพระไม่แท้ หรือเป็นคนละรุ่นกัน หรือกรณีของตำรวจที่รับส่วยก็จะถูกลงโทษให้พ้นจากตำแหน่งราชการ

คุณูปการที่สำคัญของกลุ่มแนวคิดมานุษยวิธีก็คือ วิธีการศึกษาและการมองปรากฏการณ์ทางสังคมในลักษณะการจัดเป็นแบบฉบับ และความจริงทางสังคม ทำให้เห็นวาระระบบคุณค่า ระบบความหมาย หรือระบบอื่น ๆ ที่ยึดโยงสังคมเข้าไว้ด้วยกันนั้น ทำงานอย่างไรผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คน ซึ่งจะเห็นได้ว่าทุกอย่างรอบตัวของมนุษย์ซึ่งดูราวธรรมชาติหยุดนิ่งตายตัว เป็นปกติธรรมดา แท้ที่จริงแล้วมีมิติของการคิดคำนวณ ไตร่ตรองเพื่อจะบรรลุเป้าหมายในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแต่ละสถานการณ์อยู่ด้วย ดังที่ Garfinkel กล่าวไว้ว่า เราจะรู้ว่าการปกปิดธรรมดาที่เราเคยชินอยู่นั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร ก็ต่อเมื่อมีสิ่งผิดปกติไปจากเดิมที่เขาเรียกว่า “Anthropological strange” เกิดขึ้นมานั่นเอง เพราะสิ่งผิดปกติจะช่วยให้เราย้อนกลับไปมองว่าสิ่งปกปิดนั้นเป็นอย่างไร

ผู้เขียนคิดว่าแนวคิดและแนวทางการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมของกลุ่มมานุษยวิธี สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวางในแทบจะทุกวงการ เนื่องจากทุกวงการต่างมีความเป็นจริงเฉพาะตัวด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นวงการแพทย์ วงการศึกษา หรือแม้แต่วงการศาสนา สามารถหยิบยกประเด็นที่ต้องการทำความเข้าใจมาสร้างเป็นโครงการศึกษาที่ตักตักขึ้น เช่น การศึกษาคนรวยแทนที่จะศึกษาคนจนเพื่อดูว่าในสังคมไทยมีความเหลื่อมล้ำอย่างไร หรือความป่วยไข้ในปัจจุบันเป็นเรื่องของการนิยามของหมอ หรือว่าคนไข้นั้นป่วยตามข้อวินิจฉัยของแพทย์จริง ๆ นอกจากนั้น การศึกษาในแบบนี้ ยังสามารถเพิ่มมุมมองที่กว้างและแหลมลึกต่อสิ่งที่ศึกษาได้นอกเหนือไปจากประเด็นที่สนใจเป็นพิเศษ ดังเช่นตัวอย่างการศึกษาเรื่องความคิดเห็นต่อราชวงศ์อังกฤษของ Michael Billing ข้างต้น

รายการอ้างอิง

- Berger, Peter L. and Luckmann, Thomas. (1967). *The Social Construction of Reality: a Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books.
- Billing, Michael. (1997). Rhetorical and Discursive Analysis: How Families Talk about the Royal Family. In Hayes, Nicky (1997). *Doing qualitative analysis in psychology*. (pp. 39-54). Hove: Psychology.
- Bourdieu, Pierre. (1977). *Outline a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Durkheim, Emile. (1982). Lukes, Steven, ed. *The Rules of Sociological Method and Selected Texts on Sociology and Its Method*. W. D. Halls (translator.) New York: Free Press.
- Garfinkel, Harold. (1976). What is Ethnomethodology? In *Studies in Ethnomethodology*. (pp. 1-34). 1976.
- Geertz, Clifford. (1973). *The Interpretation of Culture*. New York: Basic Books.
- Geertz, Clifford. (1983). *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*. New York: Basic Books, Inc.
- Goffman, Erving. (1959). *The Representation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.

- Heritage, John. (1984). Maintaining Institutional Relation. In *Garfinkel Ethnomethodology*. (pp. 179-232). New York: Polity Press.
- Husserl, Edmund. (2012). *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology*. London: Routledge.
- Jehenson, Roger. (1973). A Phenomenological Approach to the Study of the Formal Organization. In G. Psathas, Ed., (1973). *Phenomenological Sociology—Issues and Applications*. (pp. 219-247). New York: John Wiley & Sons.
- Kuhn, Thomas. 2012. *The Structure of Scientific Revolution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Malinowski, Bronislaw. (2014). *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge Press.
- Wittgenstein, Ludwig. (2013). *Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Taylor & Francis Ltd.